

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник БРАНКО ПОПОВИЋ

КОЛУБАРСКА ОПЕРАЦИЈА

Пошто је на свом првом походу на Србију (12—24 августа 1914 године) претрпела пораз у Церској бици, аустроугарска Балканска војска 6 септембра исте године предузела је други поход на Србију. У току тромесечних тешких одбранбених борби на Дрини и у отступању (од септембра до почетка децембра 1914 године) српска војска пребродила је тешку кризу и **надмоћнијим непријатељским снагама наметнула познату Колубарску битку**. Из ове одбранбене битке (у почетку) српска војска је у снажном противудару на ваљевском правцу пробила аустриски фронт и развила офанзивну операцију стратегиских размера која је довела до тешког пораза аустриске Балканске војске и до ослобођења земље.

У овој бици ради се о противофанзиви, као активној форми борбених дејстава стратегиског карактера, за разлику од противнапада и противудара који спадају у област тактике, односно оператике. Противофанзива значи промену дотадашњих односа — прелаз из стратегиског отступања и одбране у офанзиву. Она се припрема у току претходних дефанзивних операција и предузима против већ довољно ослабљеног непријатеља који дотле није постигао решавајуће резултате, са циљем да му се претотме иницијатива, наметне битка под што неповољнијим околностима за њега, разбије и уништи његова главна групација и тиме створе услови за пун развој сопствених офанзивних операција које могу довести до победоносног завршетка једне кампање, па и до коренитог прелома у току рата.

У оквиру овакве оперативно-стратегиске целине Колубарска битка је одлучујући судар целокупних (обостраних) снага на Аустриско-српском фронту; она је прекретница и најважнија етапа Колубарске операције којом је изражена противофанзива српске војске у децембру 1914 године.

То указује на место и улогу битке у оквиру ратних дејстава, њен однос према стратегиској и посебним (локалним) операцијама, а уједно и на однос између стратегије и тактике и на питање њиховог органског повезивања.

Ова основна питања наметала су се војној мисли још од Француске револуције, тј. од појаве масовних армија, и решавана су у зависности од ширине и начина схватања нове стварности.

Маневарски период Првог светског рата, у који спада и овај други поход аустриске војске на Србију, јасно је показао: да се, у условима постојања масовних армија, широких фронтава, великих техничких могућности и крупних резерви, ратови добијају низом сложених стратегиских

операција, а не путем једноставних крупних судара (битака), који су раније били дело тактике, при чему је стратегија имала водећу улогу до судара. Битка је, разуме се, и у новим условима остала основно средство ратне вештине за уништење непријатеља, али је, пре свега, и сама постала јако сложена и добила одговарајуће место у оквиру стратeгиске операције. Она је њен основни елеменат, решавајућа етапа (акт) за којом, у случају успеха, следује нова (завршна) етапа у облику оперативног маневра ради пуне експлоатације, или одговарајућа форма отступног маневра, или стабилизација (кряћа или дужа), у случају неуспеха.

У таквим условима, несравњено сложенијим од оних у ранијим периодима ратовања, настао је и нов однос између стратегије и тактике, јер се више нису могли постизати стратeгиски резултати непосредно путем тактике. Поставило се питање органског јединства између стратегије и тактике — потребна је била нека „везујућа карика“. Она се и родила (морала се родити, када су сви услови за то сазрели) и развијала у одговарајућим формама (развијајући и свој садржај), остварујући прерастање тактичких успеха у стратeгиске, повезујући тактику са стратегијом у свим видовима и облицима дејства (до битке, у бици и после изгубљене или добивене битке) низом посебних (локалних) операција (дејстава оперативних јединица) међусобно повезаних (по фронту и дубини) у јединствену целину — стратeгиску операцију, усмерену одређеном циљу оперативно-стратeгиског карактера. Све је ово, разуме се, било познато, без обзира што та „карика“, тј. оператика, ни до данас није довољно теориски обрађена као самостална војно-научна дисциплина, нити је у многим војскама позната као таква. Међутим, на њу је већ указао Наполеон, и она се јасно може уочити, нарочито у његовим биткама и операцијама каснијег доба (1812—1815).

Сва величина сложености савремених стратeгиских операција долази посебно до изражаја у њиховим противофанзивним облицима, што потврђује и случај Колубарске операције.

Изложене поставке у основи су важиле и у периоду непосредно пред Први светски рат, без обзира колико су биле схваћене и како примењиване од стране командовања зараћених страна у томе рату.

Нас овде, конкретно, интересује аустриско и српско ратоводство.

Аустриска војска није имала израђену сопствену војну доктрину. Полазећи са Шлифеном и овде се отишло корак назад у ратоводству, јер се рачунало са краткотрајним ратом и његовим решењем у једној операцији (генерални судар) наносењем муњевитог удара, на супрот „Молткевој теорији“ (Молтке Старији)* која је полазила од дуготрајног рата и његовог решења у низу узастопних операција.

Усвајајући немачке офанзивне тенденције и прецењујући своје могућности, Аустрија није имала одговарајућу подлогу — довољно моћну економску базу и војску, а ни њен виши командни кадар није био довољно припремљен. Тежи се офанзивним операцијама са обухватним и обилазним

* Молтке Старији, начелник Генералштаба немачке војске 1857—1888;

Шлифен, начелник Генералштаба немачке војске 1891—1906;

Молтке Млађи, начелник Генералштаба немачке војске 1906 (смењен после изгубљене битке на Марни 1914 године).

маневром (Кана) без реалне подлоге, укопчане у грандиозне планове које трупа није могла извршавати.

У одговарајућим правилима (поред напада) нашла је своје место и активна одбрана, али противофанзивни и, у вези с њом, одбранбеној бици није се поклањало довољно пажње.

Треба нарочито подвући утицај начелника Генералштаба Хецендорфа и његову наклоност ка тактици, која долази до изражаја у његовим оперативно-стратешким концепцијама. Он је аустроугарској војсци дао врло добру ратну службу, али је мало дао у погледу оперативно-стратешког образовања вишег кадра, преносећи и на њега добрим делом своју наклоност ка тактици. Отуда и изненађење (после првих пораза) у погледу сложености савремене битке, коју су они водили по начелима тактике.

Иако је у аустро-угарској литератури било доста савремених идеја, оне нису могле да продру у закопчани Генералштаб Хецендорфа који је био држава у држави.

Грешке аустриског командовања дошле су до пуног изражаја у стратешком развоју и почетним операцијама на оба фронта (руском и српском) и тек после првих пораза (оба похода на Србију и битка у Галицији) аустриско командовање кренуло је нешто напред и у области ратководства.

Штабна и позадинске службе биле су на висини.

Трупа је била савремено обучена, нарочито пешадија и инжињерија, али без ратног искуства. Артиљерија је трпела од низа недостатака.

По речима једног совјетског војног писца: „Лична храброст официра и војника, упоредо са грандиозним замислима командовања непоткрепљеним довољним снагама и средствима, стајала је аустриску војску великих жртава и довело је до пораза већ у почетку рата“.

Српска војска ушла је у рат са сопственом ратном доктрином, коју је изградила правилним прилагођавањем општих законитости и начела ратководства својој стварности и својим могућностима, обогаћујући командовање и трупу ратним искуством из балканских ратова, иако ова искуства још нису била срећена и обрађена. Правилна гледишта по основним питањима из области ратководства нашла су потврду управо у маневарском периоду рата 1914 године, нарочито у погледу правилног односа и органског јединства појединих грана ратне вештине, схватања операције и суштине битке, и противофанзиве као стратешке форме борбених дејстава. У том периоду мала српска војска извела је Колубарску операцију у изузетно тешким околностима, те је она утолико интересантнија и поучнија.

ОТСТУПИНО-БОЧНИ МАРШМАНЕВАР СРПСКЕ ВОЈСКЕ ЗА БИТКУ (Припремна етапа Колубарске битке)

Непосредно после првог пораза, када су се и последњи делови аустроугарских трупа повукли из Србије (24 августа 1914) команда Балканске војске издала је наређење (25 августа) за поуну и прегруписавање својих снага за нови поход на Србију, рачунајући да се то има завршити у рекордном времену, тј. до 1. септембра.

Оперативним планом предвиђено је тежиште операција на ваљевском правцу, а за први судар (на Дрини и Сави) — обухват оба бока и уни-

штење главних снага српске војске (битка по типу **Кане**, тзв. „**Поћорекова* Кана**“ број 1 у овоме походу).

По други пут Поћорек се одлучио за ваљевски (уместо београдски) операциски правац, потчињавајући оперативне захтеве „тактичким обзирима и политичким разлозима“ (по аустриским изворима).

Поћореку се жури — ради се о престижу монархије и њене војске, о увлачењу у рат Бугарске и Турске, па и Румуније на страни Централних сила и о утицају на Италију; ради се и о тешкој ситуацији у Галицији, где је у то време беснела значајна битка (од 7 септембра ушла у своју завршну фазу, а већ 11 септембра завршена потпуним повлачењем аустроугарске војске у западну Галицију); коначно, ту је и питање заштите граничних провинција (кружиле су вести о доласку руских трупа у Србију, о упаду у Банат, о намерама Срба да упадну у Срем и Босну, о доласку 20.000 грчких добровољаца, итд.). Значи, радило се о потпуном и брзом успеху у Србији. Међутим, за ово је очигледно недостајао основни фактор — довољно јаке и погодне оријентисане снаге. Па ипак, Аустриска врховна команда одобрила је офанзиву са напоменом да је „од највишег државног интереса да се избегне сваки неуспех према Србији“, чиме је Поћореку ограничила слободу рада.

Према неким (непровереним) подацима Поћорек је имао намеру да заузме погодне мостобране на десној обали Дрине и у Мачви (зворнички и мачвански мостобран), као ослоње за дефанзивно-офанзивна дејства која би подешавао према околностима. Међутим, сматрајући да је српска војска у бици на Дрини отсудно тучена, он је (наводно) проширио свој првобитни план и донео далекосежну одлуку: уништити српску војску и избаци Србију из строја.

У исто време Српска врховна команда, држећи се одбране у приграничном појасу, планирала је локалне офанзивне операције на крилима свог стратезичког фронта: упад I армије у Срем (од 6—14 септембра) и диверзију Ужичке војске ка Сарајеву (од 10 септембра до 30 октобра). Али, због аустриске офанзиве преко Дрине I армија повучена је из Срема и ангажована у бици на Дрини, док је Ужичка војска својом диверзијом ка Сарајеву привукла јаке непријатељске снаге и од 25 септембра до 5 новембра укочила офанзиву аустриске VI армије (после заузимања зворничког мостобрана).

Иако се не може утврдити тачан однос снага, јер су обострани подаци контрадикторни, ипак се може узети да је однос приближно био око 300.000:250.000, а у артиљерији 5:4 у корист Аустријанаца; Србима је недостајало разноврсне опреме, нарочито артиљериске муниције, од расположиве артиљерије било је доста застарелих оруђа, а осим тога Аустријанци су располагали извиђачком авијацијом, док је Срби нису имали.

Офанзива аустроугарске Балканске војске, која је била предвиђена за 3 или 4 септембар, због недовољне готовости трупа отпочела је тек 8 септембра са VI армијом против српске III, а са V армијом против српске II армије. Развила се битка на Дрини, која је трајала пуна два месеца, проткана ретко крвавим и активно вођеним борбама, прелазећи и на рововска

* Поћорек, командант VI армије и уједно командант Балканске војске, потчињен непосредно цару (преко дворске канцеларије).

Пошто је коначно оценила да у овоме судару неће моћи изборити решење у своју корист (због слабог наоружања, недостатка муниције и опреме, итд.) српска Врховна команда благовремено је наредила (9 септембра) да се армије извуку из битке и отступе прво на ваљевску, а у случају неуспеха одбране на колубарску одбранбену линију са наслоним свог левог крила на масив Маљен, не напуштајући никако мисао о противофанзиви у погодном моменту. Тако је пропала Поћорексва идеја за Кану, али је и српска војска у неравним двомесечним борбама на Дрини доведена у тешку кризу.

Прва операција у овоме походу улази у нову етапу:

— За Србе, отступни маневар за нову битку која би послужила као прекретница и ослонац за развој противофанзиве;

— За Аустријанце, гоњење после битке у којој није изборено решење, са циљем (према аустроугарским подацима) да се онемогући учвршћивање Срба на ваљевској и колубарској одбранбеној линији и што пре заузме и оспособи за саобраћај пруга Обреновац — Ваљево, јер је снабдевање Балканске војске дошло у кризу.

Овде се јасно види преливање једне операције у другу — завршна етапа једне операције уједно је и припремна етапа следеће (наредне) операције.

Срби су се, углавном под притиском непријатеља, повукли и у току 11 новембра заузели ваљевску одбранбену линију: с. Ушће (на Сави) — Уб — Караула (302) — Просек (449) — Совачки Кик (725) — Умови (807), с тим што је коњичка дивизија ушла у састав II армије, а Рогачички одред у састав I армије.

Услед напорних и тешких двомесечних борби стање српске војске у то време било је врло тешко. Војска је јако трпела — оскудевала је у сваковрсној материјалној опреми, одећи и обући; нередовно је и слабо хранена; њене проређене јединице нису попуњаване; пешадија је почела малаксавати и напуштати чак и јаке положаје и поред свих наређења за упорну одбрану, пошто је већ два месеца била изложена јакој непријатељској артиљериској ватри на коју српска артиљерија није могла одговорати због велике оскудице у муницији и због тога што није имала услова за вођење рововске војне.

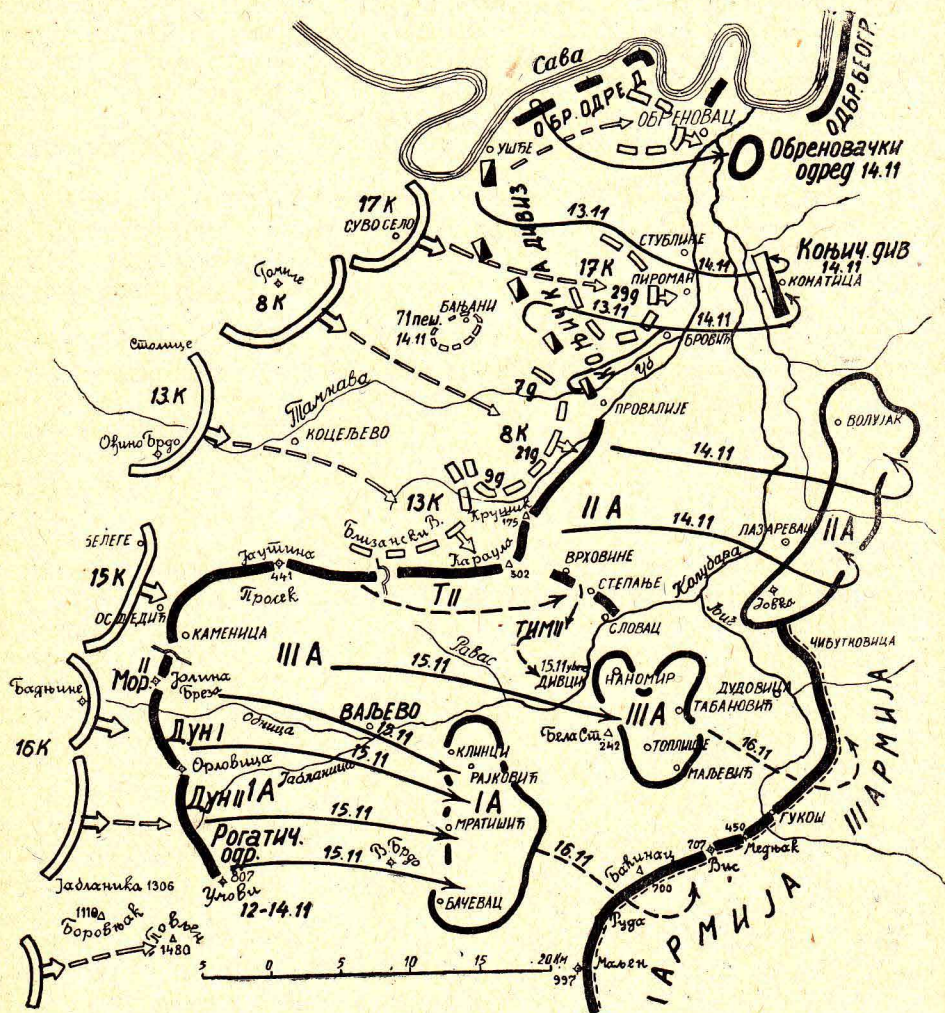
Очигледно је да такво стање, није дозвољавало да се реализује намера српске Врховне команде да на ваљевској одбранбеној линији заустави непријатеља и предузме противофанзиву (наређење које је издато у том циљу II и III армији касније је повучено с обзиром на развој догађаја). С друге стране, Поћорек је био убеђен да су Срби отсудно тучени.

10 новембра аустријске армије предузимају гоњење са задатком да VI армија избије на линију Повлен — Козомор — Брежђе — Дудовица (на Љигу), а V армија, на Колубару (од ушћа Љига) пребацијући предње делове на њену десну обалу ради обезбеђења несметаног саобраћаја на пруги Обреновац — Ваљево.

Пошто се ови циљеви достигну Поћорек предвиђа (обећава трупама) дужи одмор.

Гоњење се врши у тешким условима са јако проређеним и замореним јединицама, које морају да пресецају добре комуникације (ове воде

правцем север-југ) и да крећу (читаве дивизије) по раскаљаним пољским путевима и ван њих (део артиљерије и возила остаје у глибу или се врло споро пребацује), услед чега заостаје и снабдевање и настаје општа пљачка и осипање аустриских јединица.

Скица бр. 3 — Отступно-бочни маршманевар српске војске за битку на Колубари.

Па ипак, гоњење се форсира да би се што пре изишло из овако тешке ситуације, у коју је аустроугарска војска доведена у првом реду због тога што је за офанзиву у Србији изабран ваљевски на место београдског оператиског правца.

Од 12—14 септембра развиле су се борбе на основу којих је Поћорек закључио да се ради о бици (а не о заштитничкој борби) коју ће моћи добити релативно лако с обзиром на стање српске војске, а нарочито ако би ова предузела противофанзиву (до ових података дошло се на основу исказа заробљеника). У тим борбама коњичка дивизија потиснута је најпре на десну обалу Тамнаве, а потом ка Конатици, док су код III и I армије настале такве промене, које су приморале целу српску војску на повлачење. У оваквој ситуацији, 14 новембра командант II армије наредио је повлачење своје армије на Колубару у смислу раније издате директиве српске Врховне команде, не водећи рачуна да је, за случај повлачења српске војске са ваљевске линије, армија имала основну улогу и задатак да „постужи III и I армији као ослонац при повлачењу“.

Трупе II армије, јако поколебане, повукле су се 14 и ноћу 14/15 новембра на Колубару. На тај начин остављен је отворен бок и позадина III и I армије и тиме главнина српске војске доведена у врло тешку ситуацију која је могла довести и до потпуне катастрофе, када се узме у обзир тадање њено тешко стање.

Трупе III армије повукле су се у неред и уз велико осипање јединица (попуњене са ове територије), при чему су две дивизије морале газити набујалу Колубару, а дошло је и до укрштања колона и мешања са јединицама I армије. Па ипак, благодарећи целисходним мерама команде ове армије и залагању трупних старешина, дивизије су очувале органску целину и армија се, обезбеђена Тимочком дивизијом II позива на угроженом боку и позадини, извукла из невероватно тешке ситуације.

I армија успела је да се извуче из додира и сачува сву артиљерију и возила и поред тога што су јој бокови били угрожени, а јединице клоунуле и готово у расстројству.

Повлачење избеглица, помешаних са јединицама (у позадини је владао хаос) јако је отежавало повлачење армије.

III и I армија извукле су се из додира са непријатељем и 16 новембра заузеле одређене положаје, док је Ужичка војска остала јако истакнута и без везе са I армијом, што је благовремено поправљено на интервенцију Врховне команде.

Основни задатак у овој етапи операције: очувати органску целину јединица и повезаност фронта у отступно-бочном маневру за битку, одвојити се од непријатеља без већих потреса и о гарантовати благовремено узимање нове одбранбене линије — извршен је благодарећи целисходним мерама команде III армије и залагању старешина III и I армије и несхватању ситуације од стране непријатеља, који није уочио нити искористио најтежи моменат и кризу српске војске.

Оваква операција и у повољнијим условима, а нарочито с обзиром на стање војске, захтевала је брижљивије ангажовање српске Врховне команде у руковођењу армијама, а посебно у односу на II армију, чијем је команданту очигледно недостајало осећање солидарности и садејства у оквиру целине (документовано и пре и после овог случаја).

Одређени циљеви су достигнути, али је стање у војсци захтевало хитно предузимање одговарајућих мера, чему је Врховна команда приступила према својим могућностима — и успела.

КОЛУБАРСКА БИТКА

(решавајућа етапа колубарске операције)

Одбранбена битка на Колубари обухвата одбранбену фазу (од 17 новембра до 2 децембра) и нападну фазу (од 3—8 децембра). Из ње се развила пуна противофанзива српске војске на ваљевском и ужичком, а потом и на београдском операциском правцу.

Одбранбена фаза битке

1) Распоред обостраних снага 16 новембра. Српска војска повукла се на одбранбене положаје са набујалом и различеном Колубаром и Љигом пред фронтом; десним крилом наслањала се на Саву, а левим на вододелницу Колубаре и З. Мораве, и одмах приступила утврђивању.

Фронт је био развучен и без стратегиске резерве, што у току битке доводи до извлачења појединих пукова и дивизија са неугрожених или мање угрожених делова фронта и њиховог ангажовања на угроженим местима.

И поред искуства са Дрине, Врховна команда понавља исту грешку, остаје у одбрани без резерве, а слично је и код армија. Због тога се локални успеси непријатеља нису могли брзо парирати, тако да је продор на фронту ма које армије изазивао повлачење и осталих армија, тј. целе војске.

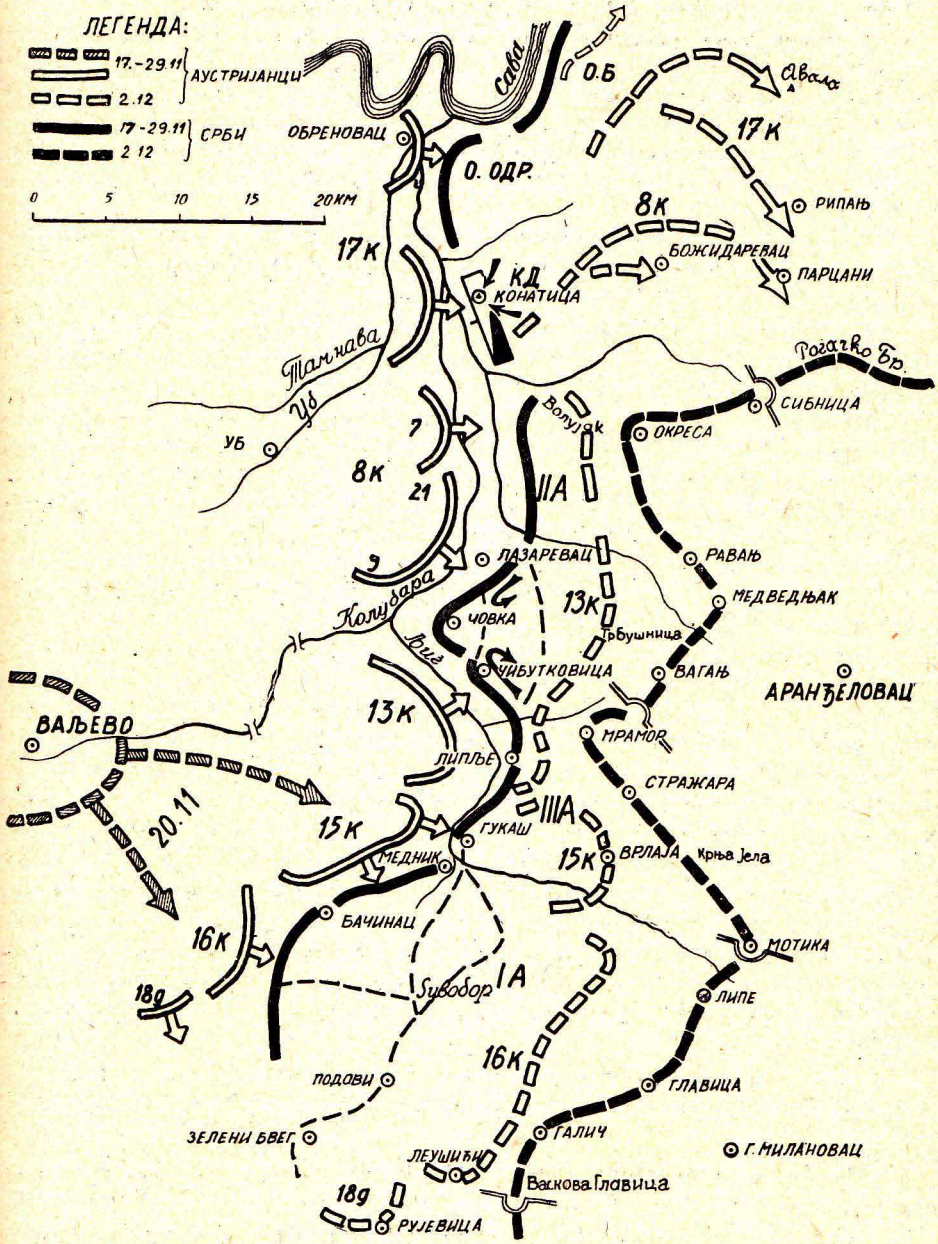
Слаб наслон I армије на Маљен, који је претстављао важан ослонац њеног левог крила и везу са Ужичком војском, био је један од узрока каснијих неуспеха ове армије.

Овакав распоред српске војске могао би одговарати идеји за противофанзиву (противударом I армије на десни бок непријатеља), али је за такву улогу I армија била сувише слаба.

Аустриска војска, гонећи српску војску под врло тешким условима, избила је 16 новембра на Колубару V армијом (низводно од ушћа Љига) и 13 корпусом (у рејону Словца форсирао Колубару једном дивизијом), док су 15 и 16 корпус задржани у рејону Ваљева ради опоравка.

Овакав распоред и поступак одговарали би основном задатку који је раније поставила команда Балканске војске: „обезбедити пругу Обреновац — Ваљево, организовати снабдевање и припремити се за даље операције преношењем тежишта на београдски правац“, али под претпоставком да су Срби већ тучени и да су на Колубари и Љигу само њихове заштитнице. У ово је најме, команда Балканске војске била убеђена с обзиром на „расуло у српској војсци“, а то су потврђивали и извештаји из Софије (аустроугарски војни изасланик, пуковник Лакса, јавио је из Софије: „Главне снаге српске војске повлаче се у централну зону — боре се само заштитнице“, а француски посланик пренео му је саопштење, које је српска влада доставила француској влади, које гласи: „Србија је на издишању“).

Поћорек је, очигледно, рачунао да је његов основни задатак да реши питање снабдевања и изврши промену операциског и комуникациског правца да би могао дотући српску војску и тиме решити читав низ горућих војно-политичких проблема.

Скица бр. 4 — Одбранбена фаза Колубарске битке 16 новембра до 2 децембра

Према непровереним подацима бројна стања пред битку износила су приближно око 200.000 : 160.000 у корист Аустријанаца.

2) **Планирање операције.** Српска Врховна команда предвиђала је дефанзивно-офанзивне операције и планирала одбранбену битку да би одморила трупе, нахранила их, попунила и снабдела (у првом реду артиљерском муницијом), да би подигла морал, повратила дисциплину и зауставила нападача, а потом, у погодном моменту, на осетљивом правцу, предузела противудар, добила битку, развила противофанзиву, уништила непријатеља и ослободила земљу.

Отступати дубље у унутрашњост није се смело, јер би то значило општу кризу и пропаст земље; могла су се вршити само евентуална мања оперативно-тактичка померања у оквиру битке.

С обзиром на конкретну ситуацију у планирању се даље није ни могло ићи, јер би све друго било илузорно услед недостатка снага (резерви) и средстава (муниције), као и стања војске.

На основу ситуације од 16 новембра (стања српске војске и стања својих трупа, нарочито у вези са снабдевањем) команда Балканске војске тежила је, као што је раније наведено, да обезбеди пругу Обреновац — Ваљево, да организује снабдевање, да се припреми за даље операције и да преношењем тежишта на београдски правац дотуче српску војску, полазећи од претпоставке да ће на Колубари и Љигу, као и на планинском масиву Маљена, наћи само заштитне делове српске војске. Отуда је разумљиво што су корпуси увођени у битку по првобитном плану.

Тек пошто су борбе 13 корпуса и V армије (нарочито њеног, 8 корпуса) показале да се не ради о заштитницама — команда Балканске војске привлачи 15 и 16 корпус (са одмора из рејона Ваљева) да би на Љигу изборила решење, обезбеђујући јужни бок наслоним на планину. У том циљу било је предвиђено:

— на десном крилу: да 15 и 16 корпус најпре рашчисте ситуацију у рејону планинске греде Маљен — Суворор и створе погодне услове за обезбеђење десног бока главних снага, с тим да после тога 16 корпус и даље задржи ту улогу, а 15 корпус да промени правац (на исток) у вези са новом улогом у оквиру главне групације;

— у центру: да се већим делом снага VI армије (15 и 13 корпус) и 8 корпусом из V армије униште главне снаге српске војске, примењујући обухватни маневар 15 корпусом с југа и 7 дивизијом са севера (плићи захват);

— на левом крилу: да 17 корпус усмери своја дејства у духу ранијег задатка (отвори пут за Београд) и за дубљи обухват српских снага са севера.

3) **Стање обостраних снага пред битку.** Стање српске војске — управо њене пешадије, било је веома тешко. Без заштите артиљерије, трпећи и остале недаће материјално-техничког карактера и доведена у изузетно тешку ситуацију, пешадија је морала попуштати. Међутим, иако су се српске јединице осипале, заробљавање је ипак било релативно мало, јер је осипање ишло у правцу позадине. Оно што је остало у рукама старе-

шина претстављало је одиста силну снагу. Ситуација се могла поправити релативно брзо, с обзиром на високе квалитете народа и војске, али је она, нажалост, зависила у првом реду од помоћи Савезника (Русије и Француске, одакле се очекивала помоћ у оружју и опреми, а у првом реду у артиљеријској муницији, без које се није могло ни помишљати на неку озбиљнију акцију).

И аустриска војска се јако осипала — јединице су се топиле због слабог или готово никаквог снабдевања (код 15 и 16 корпуса), артиљерија (тешки калибри) и возила заостајали су у глибу, а и губици су били релативно високи (било је више мртвих и рањених него код српских јединица). Због тога Поћорек тежи да промени комуникациски и операциски правац — грешка учињена у почетку свети се.

4) **Кратак преглед одбранбене фазе битке.** У своме јако форсираном, али ипак спором наступању, аустриски корпуси (8, 13 и 17) дошли су у току 16 и 17 новембра у додир са српским претстражама, одбацили их после местимично жилавог отпора и потом (у току 17, 18 и 19 новембра) наишли на јак отпор на Колубари и Љигу у врло тешким условима за нападача (јако набујале реке, блатњаво земљиште, врло ограничен број прилаза).

Команда Балканске војске приступа остварењу своје одлуке. Битка је почела и развијала се у низу бојева на три јасно изражена жаришта:

— у рејону горњи Љиг — Маљен — Сувобор, код I армије и на њеним спојевима са III армијом (десно) и Ужичком војском (лево);

— у рејону Лазаревац — Човка — Дудовица, на левом крилу II армије и десном крилу III армије; и

— у рејону Конатице, код коњичке дивизије, односно на десном крилу II армије.

У рејону горњи Љиг — Маљен — Сувобор команда Балканске војске, почев од 20 новембра, ангажује 15 и 16 корпус према фронту I армије, а потом и Ужичке војске, да би решила питање заштите јужног бока и сигурности операције главних снага.

У току тродневних борби (20—22 новембра) пада већи део главног положаја I армије, 15 корпус креће (мења правац) на исток (рејон горњег Љига) вршећи нарочито јак притисак на десно крило армије, а 16 корпус преузима улогу заштите бока (дејствујући офанзивно) и 24 новембра заузима Маљен.

Развијају се борбе за вододелницу и наслон десног крила армије (спој са III армијом). Намера команданта I армије да у садејству са Ужичком војском противударима поправи ситуацију није се могла остварити — I армија за то није имала услова, а Ужичка војска је неправилно употребљена (садејствовала сувише слабим одредом, без везе са I армијом).

Правилно ценећи ситуацију, командант I армије 26 новембра доноси одлуку да још који дан издржи у борби не ангажујући се отсудно и да у погодном моменту извуче армију из додира са непријатељем и повуче је на положаје западно од Г. Милановца — иза планинског комплекса, према излазима из њега. Ови положаји ослањају се на добре комуникације и богастији предео и пружају повољније услове за одмор и прикупљање трупа и

њихово чвршће држање у руци. С друге стране, непријатељу се оставља планински рејон који је у зимско доба веома неповољан за снабдевање, прикупљање и одмор његових јако исцрпљених трупа. Пошто ће морати да се спушта из планине по комуникацијама, остављајући теже калибре, треба му нанети снажан удар одмореним и снабденим јединицама I армије, при његовом избијању из планине и удар развијати „одоздо навише“.

Српска Врховна команда је у три маха покушавала да заустави надирање непријатеља и растерети I армију: противофанзивом III армије, затим II и III армије и Ужичке војске, и најзад II армије и Обреновачког одреда. До извршења није дошло због неспремности III армије, тешке ситуације код II армије (Човка и Конатица) и неправилног рада Ужичке војске чија маневарска улога није правилно схваћена, нити је Врховна команда у томе смислу интервенисала.

Услед оваквог развоја догађаја српска Врховна команда у суштини је усвојила замисао и предлог команданта I армије (и поред извесних неспасања) и 26 новембра авизирала повлачење армија у циљу скраћивања фронта и стварања бољих услова за прикупљање, одмор, попуну и снабдевање трупа — једном речи, за решавајућу фазу битке, очекујући управо тих дана и артиљерску муницију из Француске.

Овде се очигледно родила и одавде развила (добиајући потом конкретније и стварности ближе облике) идеја за противудар I армије из којег се имала развити и противофанзива српске војске.

После тродневних борби на гребену вододелнице I армија повукла се (по одобрењу Врховне команде) у току 29 новембра на нове положаје, а у вези с њом и Ужичка војска, готово без узнемиравања, јер су 15 и 16 аустриски корпуси били и сами на измаку својих снага.

У рејону Лазаревац — Човка — Дудовица, 8 корпус од 21 новембра улаже све напоре да савлада истакнути део фронта (рејон Човке), а потом се ангажује и 13 корпус, тако да на левом крилу II армије долази до кризе која се постепено појачава. Човка пада 22 новембра. Противудар Моравске дивизије I позива (из II армије) и Тимочке дивизије II позива (из III армије) није успео. Један од основних разлога за неуспех овога противудара био је тај, што акција није била обједињена — командант II армије није то урадио, а Врховна команда није се постарала да обједини дејство поменутих дивизија. Ако су, пак, ове две дивизије биле неспособне за извршење противудара (како се може судити по неким изворима), онда је српска Врховна команда нецелисходно издала једно тако важно наређење које није имало изгледа за остварење, тим пре што та акција није била обједињена.

Тако исто није се могла остварити намера српске Врховне команде да се нападом целе III армије растерети лево крило II армије, јер III армија није била способна за овакву акцију преко набујалог Љига (стање њених јединица, немање артиљерске муниције, понтонски материјал није био при руци).

У рејону Конатице, на осетљивом правцу који је бранила ојачана коњичка дивизија, криза се јавља од 23 новембра. И поред активних дејстава коњичке дивизије непријатељ се постепено ширио, ма да споро. Због тога Врховна команда ојачава коњичку дивизију једним пешадиским пуком и ова

успева да противударом (25 новембра) укочи даље ширење непријатеља. Но, могло се очекивати да ће и код ње доћи до попуштања чим се непријатељ ојача, утолико пре што није обједињен њен рад са радом Обреновачког одреда (командант II армије није хтео да прими Обреновачки одред под своју команду).

Услед све јачег притиска 8 и 13 корпуса, лево крило II армије повукло се (25 и 26 новембра) на линију Главица, Креница, што је изазвало повлачење десног крила III армије у његову висину, чиме је јако ослабљена одбрана Колубаре и Љига. Ситуација се погоршавала. Непријатељ је вршио јачи притисак и на крила III армије и на Обреновачки одред.

Због оваквог развоја догађаја код II и III армије у вези са ситуацијом код I армије, српска Врховна команда увидела је да нема услова за противофанзиву са ове одбранбене линије и да би даље задржавање у одбрани на њој могло довести до цепања фронта и расула војске (у датим условима). Зато је Врховна команда одобрила да се II и III армија повуку (пошто је претходно непријатељ доведен у заблуду противнападима у рејонима Конанице и Лазареваца), а са извесним задоцњењем било је наређено и повлачење Обреновачког одреда и Одбране Београда.

У току 29 и 30 новембра српска војска повукла се на нову одбранбену линију: Варовница — Космај — с. Сибилица — Вагањ — с. Таково — Каблар — Овчар — Јелица пл, напуштајући и Београд у циљу скраћивања фронта и стварања повљних услова за противофанзиву, и одмах приступила утврђивању.

Непријатељ, чије су трупе (нарочито VI армија) биле на измаку својих снага, задржао се ради одмора — настала је оперативна пауза коју је српска Врховна команда врло добро искористила.

Одбранбену фазу битке карактерише отсуство резерви, не само код армија, већ и код српске Врховне команде, и слабо или никако обједињавање важних акција. Врховна команда не интервенише енергично — она чак дозвољава да командант II армије тврдоглаво одбије да прими Обреновачки одред под своју команду.

Карактеристична је и тежња српске Врховне команде да предузме противофанзиву час једном час другом армијом, не уочавајући да ситуација за тако крупну акцију тада још није била сазрела. Ипак је позитивно што је 26 новембра у потпуности ушла у ситуацију и, постакнута иницијативом команданта I армије (који је био ближе догађајима), авизирала повлачење, одобрила га у погодном моменту, односно наредила и унела правилне поправке у погледу протезања нове одбранбене линије.

Нападна фаза битке

1) **Непријатељ и његове даље намере.** Према аустриским изворима, Команда балканске војске веровала је да је битка добијена — да су Срби „фронтално савладани и потиснути у унутрашњост, пошто су претрпели тешке губитке“, да је српска војска у расулу и неспособна за сваку озбиљну акцију, а најмање за противофанзиву, а да при томе није улазила дубље у анализу морално-политичког фактора.

Међутим, и аустриска војска била је у врло тешком стању. Услед жестоких борби, великих губитака (у 15 корпусу, например, само за последњих 10 дана избачено је из строја 8.000 људи, а слично је било и код осталих корпуса), врло напорних маршева по раскаљаном земљишту — често ван путева (код 15 и 16 корпуса у планини у зимским условима) и недовољног снабдевања, као и недовољне попуне (недовољно обучени регрути и људство слабије квалитета од 40—50 година старости) — трупе су биле изнурене, морал је почео нагло да опада, јединице су се топиле (до пола, па и испод половине ратног састава).

У оваквим околностима команда Балканске војске доноси одлуку:

1) да се трупама даде раније обећани одмор (оперативна пауза) до 3 новембра (VI армија га касније продужава до 5 новембра), с тим да се претходно обезбеди железничка пруга Обреновац — Ваљево (требало је да проради 4 новембра) и

2) да пренесе тежиште операције на београдски правац рокирањем V армије и привлачењем свежих трупа из Срема, с тим да VI армија за то време везује српски фронт са запада, дејствујући при томе довољно јаким делом снага активније према левом крилу српске војске.

Поћорек је и овде спремао Кану, убеђен „да се Срби после поновног пораза више неће моћи извући фронталним повлачењем“.

Међутим, на предлог команданта V армије, већ 1 децембра почело је регруписавање снага ове армије. Журили су ка Београду, у који су Аустријанци ушли ноћу 1/2 децембра (пошто су га трупе Одбране Београда благовремено напустиле). Ту су се занимали неколико дана: парадима, пребацивањем гувермана из Шапца (Саркотић), уређењем двора за смештај команде Балканске војске, итд.

Противофанзиву српске војске нико није очекивао, а најмање команда Балканске војске.

2) **Припреме српске војске за решавајућу фазу битке.** Трупе су извучене из додира са непријатељем. Оперативна пауза добро је искоришћена и учињено све што је било могуће да се тешко стање поправи.

Тродневни одмор у нижој зони (често по кућама), добра храна, пуна јединица људством (Македонци, регрути, жандармерија) и материјалом (одећа и обућа), пристизање артиљериске муниције на положаје упознавање са тешким стањем код непријатеља, па и оштре репресивне мере, све је то утицало да се стање српске војске знатно поправи. Промене у расположењу трупа најбоље илуструју извештаји команданата дивизија I армије од 1 децембра: „утврђивање положаја довршава се, а на многим местима позади положаја ори се песма и вије коло“.

Ако се ово повеже са тешком ситуацијом Балканске војске (не само због њених преполовљених и преморених јединица и нарушеног морала, већ и због јако развученог фронта, рокирања целе V и развлачења VI армије, напуштања планинског рејона, итд.), онда је, очигледно, ово био најпогоднији моменат за извршење противудара. Њега је правилно уочио командант I армије (предвиђајући га већ и раније — још 26 новембра), тако да је 1 децембра донео одлуку да са целом армијом у линији нападне непријатеља.

Истога дана издао је припремну заповест у 22,30, у току 2 децембра обавестио Врховну команду да ће 3 децембра напасти непријатеља, тражио сагласност и молио да га потпомогну и остале армије, стављајући на тај начин Врховну команду пред готов чин.

Међутим, српска Врховна команда с тешком муком се сагласила са тим, јер су постојала размимоилажења између команданта I армије (генерала Мишића) и начелника штаба српске Врховне команде (војводе Путника). Када се било дошло на положаје западно од Г. Милановца, српска војска осећала је да се даље не може отступати и да се једино противударом може решити тешка ситуација. У вези с тим код I армије и код српске Врховне команде постављало се питање: да ли непријатељу дозволити да се прикупи и срећен нападне на нове положаје, па када се довољно изломи да се тада предузме противудар, или да се противудар изврши раније — док се непријатељ још није припремио за напад?

Нема сумње, и један и други поступак могу бити врло добри у одговарајућим условима. Командант I армије одлучио се за овај други поступак, који је, по његовом мишљењу, боље одговарао конкретној ситуацији. Наиме, тражио се поступак да се противудар изврши одморним трупима у моменту када непријатељ сам напусти сувоборски гребен, — када није припремљен за напад. Та је замисао, као што смо то већ раније истакли, и навела команданта I армије да повуче и 2—3 дана одмори своју армију иза гребена, да би потом предузео противудар у моменту када непријатељ, верујући да су Срби тучени почне силазити са гребена и напусти вододелницу (сувоборски гребен).

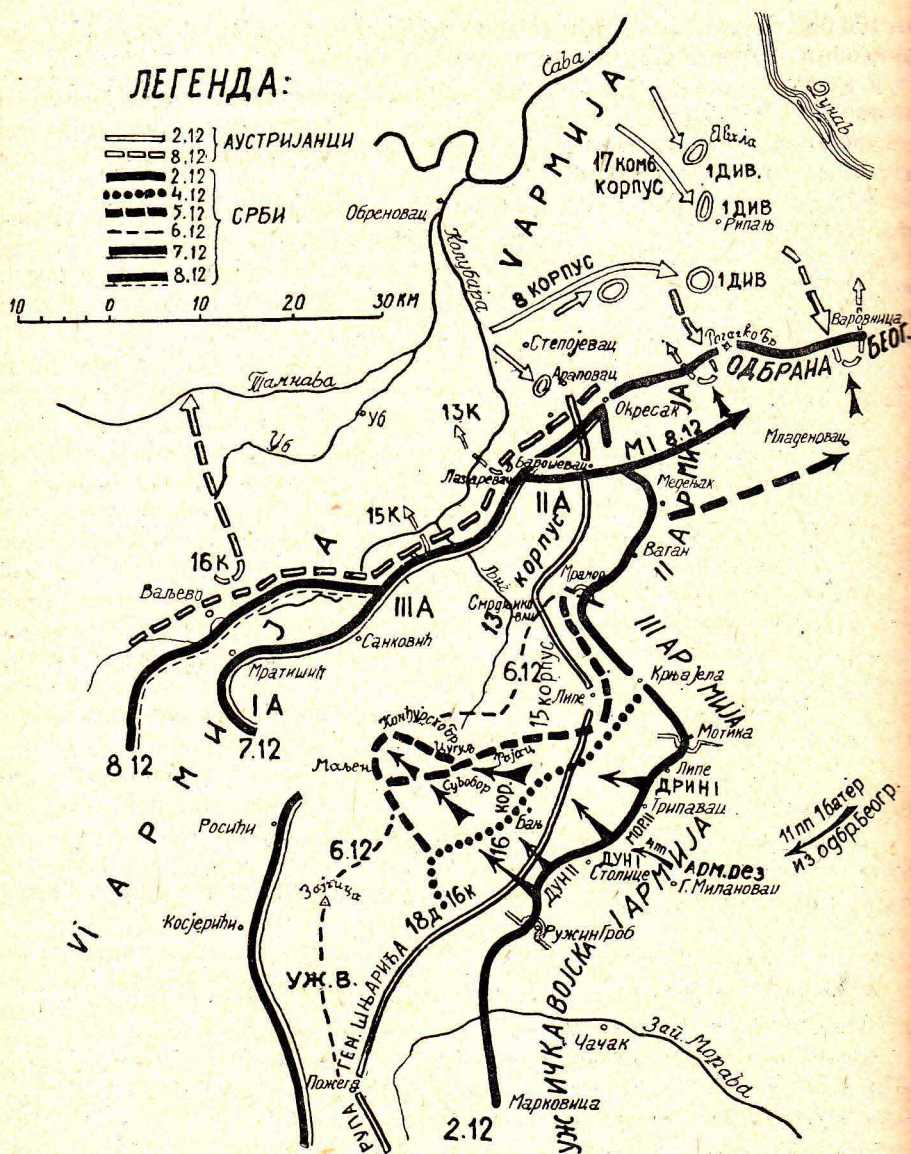
Генерал Мишић је с муком успео да придобије војводу Путника за ову идеју, јер је војвода Путник више рачунао са оним првим поступком, тј. да се противудар изведе тек онда када се непријатељ претходно дочека и изломи на новој линији.

Пошто је освојила иницијативну одлуку команданта I армије, српска Врховна команда издала је истог дана (2 децембра у 18,10 часова) своју директиву, којом наређује: „Да сутра (3 децембра) све три армије и трупе Ужичке војске на левој обали Западне Мораве енергично нападну непријатеља на својим фронтovima и принуде га на повлачење“.

Одбрана Београда у овој фази битке остаје у одбрани обезбеђујући десни бок и позадину српске војске.

Основна замисао српске Врховне команде могла би се овако формулисати: на сувоборском правцу пробити непријатељски фронт, пробој проширити дејством ка Ваљевоу и уништити деснокрилну, а потом левокрилну оперативну групу непријатеља.

Овако формулисана замисао није изражена у поменутој директиви, јер се то, с обзиром на конкретне услове, није могло ни тражити од српске Врховне команде. Она је очекивала прве резултате и на основу њих поставила и остварила такву замисао, изводећи сложену противофанзивну операцију стратегског карактера у којој је непријатељ почесно тучен дејством по унутрашњим правцима. Иако је имала грешака и пропустила у периоду дефанзивних операција, српска Врховна команда у овоме отсудном моменту није по-

Скица бр. 5 — Нападна фаза Колубарске битке 3—8 децембра.

грешила кад је усвојила иницијативну одлуку команданта I армије. Она се у току развоја догађаја брзо снашла и умешно руководила овом сложеном операцијом.

Распоред обостраних снага на дан 2 децембра види се на скици 5. Према непровереним подацима аустриска војска до овога дана опала је

око 160.000, а српска на око 120.000 људи. Аустријанци су били нарочито подмоћнији у артиљерији и имали су бољу опрему.

Српске јединице, прикупљене на утврђеним положајима на фронту од око 130 км и наслоњене на јаке рејоне, биле су чврсто у рукама својих старешина, расположене и спремне за напад, али је Врховна команда и у овој ситуацији остала без резерве.

Стање код непријатеља није се много поправило, јер је железничка пруга требала да проради тек од 4 децембра. Његов фронт је био јако развучен и без резерви, V армија у току спорог прегруписавања, а брдски корпуси VI армије у зони источно од гребена суворборског рејона непопуњени и без једног дела артиљерије који је заостао у планини.

То је био најпогоднији моменат, а и сам правац главног удара се наметао, утолико пре што је 29 новембра отпочело да пристиже дневно прво по 4.000, а од 2 децембра по 11.000 метака артиљериске муниције.

Оклевање би највероватније довело српску војску до пораза с обзиром на планирани удар V армије у њен северни бок и позадину. Овако је удар задоцнио — Срби (по аустријским изворима) нису дозволили аустријским армијама „неопходни предак“ и време потребно за експлоатацију железничке пруге Обреновац — Ваљево.

3) Ток нападне фазе битке. Решавајућа фаза Колубарске битке отпочела је 3 децембра; тактички пробој извршен је 6 децембра заузимањем гребена вододелнице, а 8 децембра, избијањем I и III армије на Колубару, проширен је у оперативни. Тада Колубарска операција прелази у другу етапу — гоњење у циљу уништења непријатеља и чишћења државне територије.

Првог дана битке (3 децембра) главна ударна група — I армија — напала је у 7.00 часова, у једном ешелону (са све четири дивизије у линији), усмеравајући удар у правцу Проструге са три дивизије, док је четврта (левокрилна) дивизија имала да дејствује углавном у смислу везивања непријатеља пред собом. У армиској резерви, у почетку, налазио се један пук I позива, а касније резерва је ојачана још једним пуком I позива и једном брзометном батеријом.

Овога дана I армија успела је да се уклони 3—5 км у распоред непријатеља који је, иако изненађен, давао жилав али недовољно повезан отпор, тако да је потиснут са подножја ка планинској греди. Иако бој није решен, први успеси су знатно дигли морал и повратили самопоуздање трупама I армије, а то је највећи успех овога дана (поред осталих важних тактичких резултата — са малим жртвама заузет погодан ослонац за даље продирање и задобијен релативно велики плен).

Ужичка војска, због слабо организованог и слабо руковођеног напада, вршила је врло споро потискивање непријатеља.

III армија, без резерве и са недовољно израженим груписањем, била је укочена у нападу — непријатељ је нападао њено лево крило, учачавајући његову улогу у односу на ситуацију у суворборском рејону.

Због неправилног груписања и неорганизованог садејства између дивизија, II армија постигла је слабе резултате, иако је према себи имала развученог и доста слабог непријатеља.

Пошто је изгубио доста времена у припремању свечаног уласка и парада у Београду, непријатељ је био још у покрету према трупима одбране Београда.

Другог дана битке (4 децембра) I армија пробила се око 5 км центром и левим крилом, док је њено десно крило наишло на јачи отпор непријатеља, који је тежио да противнападима осујети пробој, дејствујући врло активно и на фронту III армије (нарочито њеног левог крила) и Ужичке војске, да би парирао успех I армије. Употребом резерви противнапади су укочени, а пред центром I армије непријатељ је већ показивао знаке растројства, те је командант I армије намеравао да следећег дана пробије фронт, разбије непријатеља пред собом и тиме покрене и суседне армије.

Бој I армије није решен ни овога дана, али су створени услови за његово брзо решење с обзиром на све теже стање код непријатеља.

II армија је споро развијала напад. Она није ни покушала да јаким левим крилом помогне суседну III армију. Пред фронтом трупа Одбране Београда непријатељ је и даље подилазио.

Трећег дана битке (5 децембра), после заузимања великог дела грена вододелнице и оштрог истицања Дунавске дивизије за око 10 км испред армиског фронта, I армија повећала је могућности за оперативна дејства ширих размера на бок и позадину непријатеља пред III армијом и ка Ваљевоу, повлачећи за собом и лево крило III армије, пред којом се непријатељ и тога дана упорно држао да би осигурао намеравао прегруписавање 16 корпуса.

На фронту Ужичке војске непријатељ је био веома активан. Међутим, пошто је одбила све нападе, Ужичка војска и сама је прешла у напад левим крилом, тукла непријатеља и у току ноћи заузела важан рејон пл. Крстача. Тиме је створила погодан ослонац за даље дејство, јаче обезбедила правац ка Чачку и нанела непријатељу велике губитке.

Српска Врховна команда оценила је да је битка добијена још овога дана. Међутим, I армија, истакнута унапред, опрезно и споро је надираола, остављајући на своје боку још чврсто поседнут Маљен у вези са линијом Медник — Вис — Бађинац — Рудо, на којој су се задржали делови 16 корпуса. Да би се могла развити акција ширих размера, која би имала за циљ да се у садејству са III армијом оба брдска корпуса разбију и униште још на десној обали Колубаре и на тај начин онемогући организовање одбране на њеној левој обали, требало је претходно овладати поменутом линијом и тек тада би битка била одлучена у корист српске војске.

И поред доста слабог отпора II армија вршила је само фронтални притисак на непријатеља.

Четвртог дана битке (6 децембра), пошто су пред фронтом I армије, на линији Медник — Вис — Бађинац — Рудо, разбијени делови 16 корпуса и натерани на повлачење у неред, непријатељски фронт био је пробијен и бој решен у корист I армије. Међутим, Маљен се још држао (пао 7 децембра), а на фронту Ужичке војске још није било решавајућег успеха — постојала је (по мишљењу команданата I армије) опасност да непријатељ смелим маневром између I армије и Ужичке војске доведе у питање већ постигнуте резултате. Отуда је у току 6, 7 и 8 децембра и дошло најпре до задржавања и

прегрулисавања, а потом до спорог наступања I, а у вези с њом и III армије. I и III армија дејствовале су сувише опрезно и са недовољно енергије због слабог познавања ситуације, а Врховна команда није могла озбиљније да утиче на ток битке, јер није имала резерви на свом расположењу. То је омогућило благовремено повлачење и пребацивање 16 и 15 корпуса преко Колубаре, иако је, с обзиром на све околности, требало да доживе потпуну катастрофу. Тако исто ни прерано ослабљена II армија није могла да изврши свој задатак у односу на 13 корпус, који се без јачих потреса повукао преко набујале Колубаре.

Пошто су се пред фронтом трупа Одбране Београда појавиле јаче непријатељске снаге, српска Врховна команда упутила је ноћу 5/6 децембра Тимочку дивизију I позива (из II армије) у састав Одбране Београда, што је, како нам изгледа било преурањено с обзиром на ситуацију на активном делу фронта. У току 6 децембра Аустријанци су изводили на брзу руку организоване и неповезане нападе прво на Варовницу, потом на Космај и поново на Варовницу. Пошто су успели да заузму Космај (8 децембра) српска Врховна команда извукла је из борбе и Моравску дивизију из II армије и упутила је на београдски правац, у моменту када је била потребнија на Колубари. Од тога момента српска Врховна команда сасређује пажњу на овај део фронта, јер је заиста било битно да непријатељ на њему не постигне крупнији успех пре но што се потпуно рашчисти ситуација на ваљевском правцу. Но, по нашем мишљењу, она је прерано извукла онако јаке снаге (две дивизије), јер су трупе Одбране Београда снажним противударом успеле да поврате Космај и да у потпуности (и без Моравске дивизије) изврше постављени задатак, од чијег је извршења зависила судбина целе операције.

Ужичка војска могла је да приступи гоњењу нетучног непријатеља пред собом, благодарећи пуном успеху I армије.

Разбијени 16 корпус повукао се и у току ноћи 6/7 децембра несметано пребацио главнину на леву обалу Колубаре, остављајући за собом велик плен у људству и материјалу. Његов слом, због откривеног бока и позадине, изазвао је повлачење 15, а потом и 13 корпуса, који су се под борбом повлачили и у току ноћи 8/9 децембра, пребацили на леву обалу Колубаре. При томе је 15 корпус, пружајући јак отпор и вршећи противнападе у рејону Словца, успео да пребаци све своје снаге и да за собом поруши мостове на Колубари.

С обзиром на благовремено пребацивање корпуса и споро надирање српских армија (нарочито I) Команда балканске војске сматрала је да ће на левој обали Колубаре (до Љига) моћи организовати одбрану и издржати у борби док V армија сломи десно крило српског фронта и одлучи битку у своју корист. Међутим, по избијању I, а потом и III српске армије на Колубару (8 децембра), Поћорек је (према аустриским подацима) дошао до уверења да овде неће доћи до застоја и да Срби неће дозволити 16 корпусу да „предахне“. С обзиром на очајно стање 16 корпуса и неуспешан напад његове V армије, као и на добијене податке од авијације о пребацивању српских снага на београдски правац, а немајући на расположењу својих резерви, он је донео одлуку за прекид операција и повлачење целе војске.

Према томе, тога дана (8 децембра) битка је била добијена а Команда балканске војске натерана да се одрекне намере да организује од-

брану на левој обали Колубаре, да обустави офанзивну акцију V армије да нареди опште повлачење.

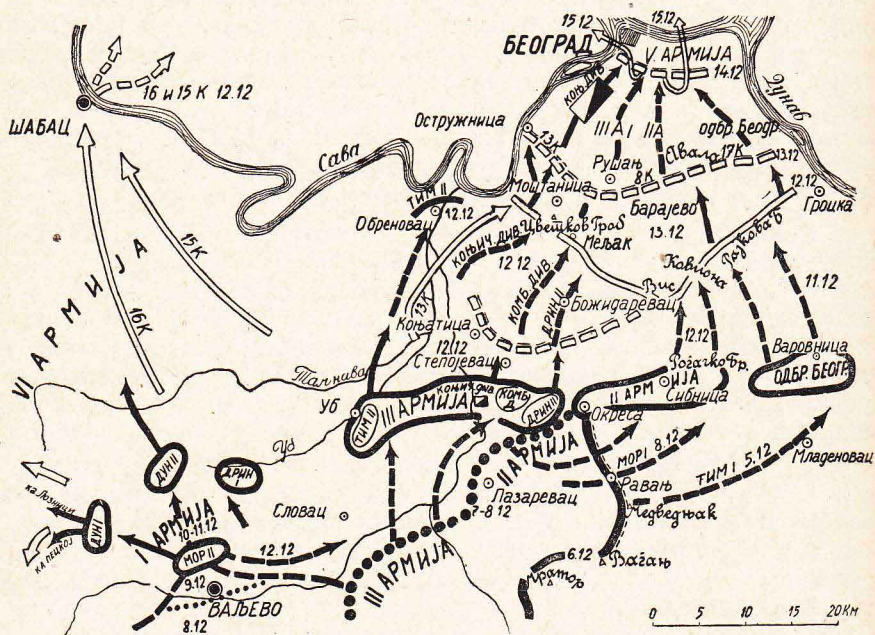
Нападну фазу битке карактеришу:

1 — Пробој I армије на фронту од 25 км са свима дивизијама у једном ешелону и слабом резервом. Овако плитак нападни поредак критикован је. Међутим, он је потпуно одговарао за почетну фазу армиског напада у гадањим условима обеју страна. Битан је био почетни успех по сваку цену, а то се могло постићи само изненадним нападом што јачом снагом армије на целом фронту.

2 — Фронтални притисак осталих армија са слабо израженим груписањем снага и отсуством тешњег садејства између армија.

3 — Чврста одбрана на београдском правцу.

4 — У основи правилно руковођење армијама и благовремено ојачање Одбране Београда, чиме је српска Врховна команда, и поред раније наведених грешака, успела да онемогући сређивање аустриске војске на левој обали Колубаре и да укочи удар V армије на београдском правцу, стварајући повољне услове за успешан развој завршне етапе Колубарске опера-

Скица бр. 6 — Завршна етапа Колубарске битке 9—15 децембра

ције. Истина, пропуштен је погодан момент за уништење аустриских корпуса при њиховом пребацивању са леве на десну обалу Колубаре, чему је допринело, поред осталог, и преурањено слабљење снага на Колубари због недостатка резерви.

ДОВРШЕЊЕ (ЗАВРШНА ЕТАПА) КОЛУБАРСКЕ ОПЕРАЦИЈЕ

Према развоју догађаја од 6 до 9 децембра српска Врховна команда могла је предвидети даље мере за довршење операција (кампање). У директиви од 9 децембра било је предвиђено:

— да се тежиште операција пренесе на београдски правац образовањем јаке оперативне групе од трупа Одбране Београда, II и III армије, са задатком да брзо сломи и уништи V аустриску армију која је отпочела узастопно повлачење;

— да се I армија са главном снагом задржи у рејону Ваљева с тим да потребним делом снага гони непријатеља ка Шапцу, Лозници и Пецкој, обезбеђујући уједно бок и позадину Београдске оперативне групе и да се ради бољег обезбеђења ове групе и оперативне везе са I армијом из састава II армије упути Тимочка дивизија у Обреновац (с тим да један њен пук остане у рејону Уба); и

— да Ужичка војска заузме Бајину Башту и Рогачицу, обезбеђујући и правац Рогачица — Ваљево.

Команда Балканске војске надала се да ће се одржати бар на обреновачком и београдском мостобрану. Међутим, с обзиром на врло тешко стање трупа које су се (према аустриским подацима) једва кретале и у повлачењу остављале велики број људства и материјала, 9 децембра донела је коначну одлуку за повлачење свих делова из Србије (V армије и 13 корпуса преко Београда, 15 и 16 корпуса преко Шапца и групе генерала Шњарића на горњу Дрину).

Аустриска Врховна команда саопштила је Поћореку: „Да монархија на јужној граници не би остала без одбране, опстанак V армије не сме да буде доведен у питање. Ако би се Београд могао држати само по цену опстанка V армије, онда га треба напустити“, а пошто команданти корпуса и командант V армије за то нису могли пружити потребне гаранције, пала је одлука да се напусти и београдски мостобран.

I армија, нерационално ангажована, у спором фронталном надирању успела је тек пред мрак 9 децембра да савлада отпор слабијих делова у рејону Ваљева и да се пребаци на леву обалу Колубаре. До извесног колебања и успоравања њене акције у току 9 и 10 децембра дошло је због тога што је изгубила додир са непријатељем и што није имала података о правцима повлачења његових главних снага. То је, и поред њеног енергичног дејства у току 11 и 12 децембра, омогућило разбијеним аустриским дивизијама да избегну пуну катастрофу и да се у току 12 децембра пребаци преко Саве (15 и 16 корпус) и Дрине (мањи делови). Тога дана јединице I армије биле су предњим деловима на границу и до 14 децембра очистиле територију од заосталих непријатељских група.

Ужичка војска могла је предузети гоњење тек после потпуно извршеног пробоја на правцу I армије и заузимања пл. Крстаца, када су постала угрожена оба бока и позадина трупа генерала Шњарића. Непријатељ је тада предузео опште повлачење, водећи само заштитничке борбе, а Ужичка војска фронтално гоњење — у облику потискивања, без довољно везе и садејства између група и у оквиру група (између пешадије и артиљерије), тако да је

цела акција била спора и скопчана са великим жртвама, а због тога се и непријатељ пребацио преко Дрине без великих губитака. Њене јединице заузеле су 10 децембра своје старе положаје на левој обали горње Дрине.

Пошто се оформила и завршила прегруписавање, Београдска оперативна група 11 децембра предузела је гоњење непријатеља који се повлачио под борбом. Она је 13 децембра пробила фронт Ковиона — Липа — Крајкова Бара и натерала непријатеља на ужурбано повлачење и пребацивање преко Саве и Дунава. Међутим, у оквиру ове оперативне групе није било солидног садејства између армија, а ни између дивизија по армијама, те није могла доћи до изражаја пуна, обједињена снага ове иначе јаке групе. Она је радила споро, нарочито левокрилна (маневарска) III армија, тако да је непријатељ успео да се извуче, иако су постојали услови да његова V армија доживи катастрофу на Дунаву и Сави.

Последњи делови непријатеља повукли су се 15 децембра око 11 часова, када је и мост дигнут у ваздух.

Узев у целини непријатељ је у току битке претрпео тежак пораз. Он се осакаћен извукао из Србије, али је избегао потпуну катастрофу, благодаречи недовољно обједињеном и спором дејству, као и отсуству маневра српских армија после извршеног пробоја. То се не може правдати тешким стањем српске војске, јер је она у претходној етапи (у току битке) била у стању да реши далеко тежи задатак, а о наглој порасту морала код Срба и његовом наглом опадању код Аустријанаца говоре сви извори.

РЕЗУЛТАТИ И АНАЛИЗА КОЛУБАРСКЕ ОПЕРАЦИЈЕ

Противофанзива је завршена за 12 дана потпуним поразом завојевача који је био убеђен да ће сломити српску војску и повољно решити низ важних војно-политичких проблема. Према признању аустријских аутора Балканска војска отпочела је офанзиву са 300.000, после битке на Дрини (9 новембра) имала је око 200.000, а извукла је из Србије свега 80.000 људи. У времену од 3—15 децембра заробљено је 323 официра и 43.000 подофицира и војника и заплењено 43 заставе, 142 топа и 386 кара, 71 митраљез, 60.000 пушака, 2 авиона, 3.500 возила са муницијом и разноврсним материјалом, 4.000 коња, 52 пољске пекарнице, 45 кухиња, доста хране.

Овај успех српске војске, односно нови пораз аустроугарске војске у Србији, имао је велики одјек и значај ширих размера. Он је из темеља уздрмао већ дотле јако начети углед старе монархије и њене војске и указао на њену слабост. То се убедљиво одразило:

— на оријентацију тзв. неутралних суседних земаља (Бугарска, Грчка, Румунија) и других (Турска, Италија) од којих су неке чекале слом Србије да би се укључиле у блок централних сила, а друге оклевалe у другом смислу — да приђу Антанти или да остану „строго неутралне“;

— на држање маса, у првом реду у зараћеним земљама, при чему треба нарочито истаћи морално-политички значај успеха (односно пораза) у односу на угњетене народе у аустроугарској монархији (наше народе, Чехе, Пољаци и друге), учвршћивање њихове вере у победу Савезника, њихову активност у смислу дизања свести, развијања мржње према угњетачу, чвршћење унутрашњег повезивања и подривања старе монархије;

— на став и држање Немачке (народа и руководства) у односу на монархију, у чију се чврстину ни тамо није веровало, јер је овај нови пораз указао на то да ће се у будуће Немачка морати јаче ангажовати и монархији пружити ефикаснију помоћ.

У Србији — у војсци, код народа и руководства — повраћено је и учвршћено самопоуздање, вера у сопствене снаге и могућности за одбрану праведне ствари. Народ је стекао неограничено поверење у војску и војно руководство, које је дошло до изражаја и у најтежим данима 1915 године, па се није губило све до краја рата.

Не треба нарочито доказивати вредност помоћи коју је српска војска пружила Савезницима, везујући и избацујући из строја јаке аустриске снаге чије је учешће у операцијама у Галицији могло имати решавајући значај по њихов исход.

Аустриско командовање карактерише: несклад између постављених циљева и могућности, између политике и стратегије и између појединих грана ратне вештине, и, посебно, велики утицај тактике на оперативно-стратигиско планирање, које је било често компликовано. То се најпре негативно одразило при постављању основне идеје за рат и операција на два фронта (руски и српски), јер се српском фронту, из политичких разлога, придавао претеран значај и у вези с тим предвидело груписање које није одговарало ни руском ни српском фронту. Снаге предвиђене за Србију биле су сувише јаке за дефанзиву, а слабе за „уништење српске војске и избацивање Србије из строја“ — аустриски Генералштаб потцењивао је свог непријатеља!

Под утицајем тактике (тешкоће око савлађивања Дунава и доње Саве), а и политике (заштита Босне) **неправилно је изабран ваљевски операциски правац**. Одвајање тактичких захтева од оперативних, супротстављање једних другима и придавање преваге тактици, довело је аустроугарску Балканску војску већ после битке на Дрини у критичну ситуацију, а Команду балканске војске до нових грешака. Када је већ донета одлука за офанзиву, Босна се могла заштитити и успешним развојем операција на београдском правцу.

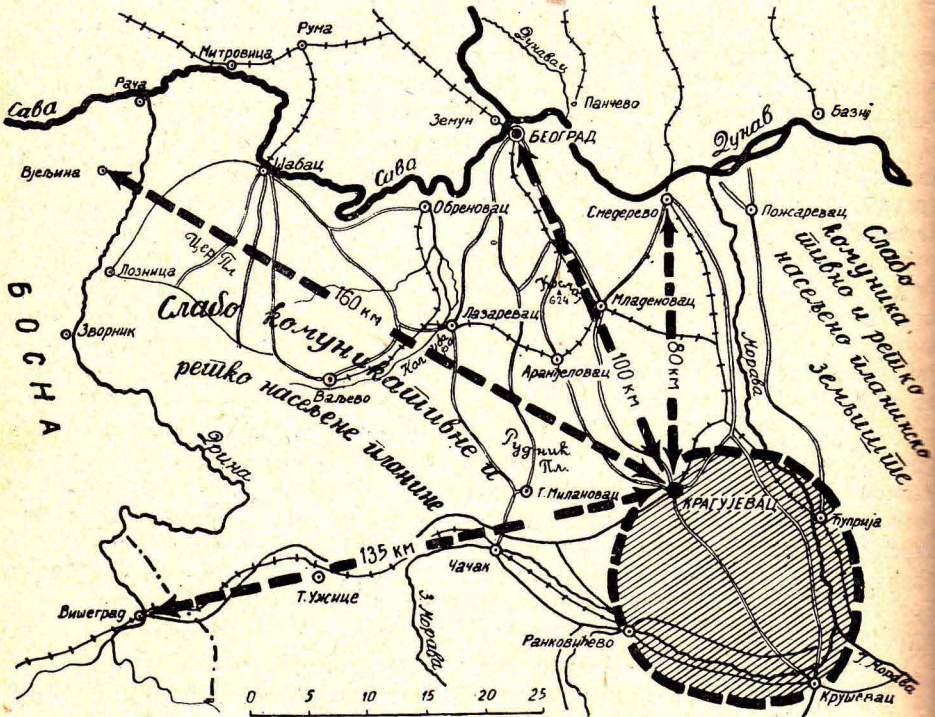
Аустриски Генералштаб култивисао је савремене оперативне форме и од њих је на пракси много очекивао. Поћорек их је у своме походу примењивао, управо покушавао да примени у неколико махова (Кана), али без успеха, јер нису биле у складу са ситуацијом — морале су отказати у рукама дефектне стратегије чији су захтеви долазили у противречност са реалним могућностима.

Начин учвршћивања постигнутог успеха и застанка — предаха — у циљу прикупљања снага и уређења позадине, може послужити као типичан негативан пример. Готово исто важи и за руковођење битком и операцијама, у којима је непознавање ситуације понекад доводило и до сасвим нереалних наређења.

Грешку у процени и избору операциског правца и груписању снага, а нарочито када су повезане са потцењивањем непријатеља и несхватањем значаја морално-политичког фактора, веома су опасне и тешко се могу исправити у току целог рата. Зато је и Поћорек морао доживети и овај други велики пораз. Он је приликом смене са дужности, у погледу избора опера-

циског правца, рекао: „Ако будете још једном морали да нападнете Србију, урадите то само код Београда“.

Српско командовање, и у првој и у другој кампањи рата 1914 године, било је знатно боље од аустриског командовања. Оно је у току операција на фронту од преко 200 км успешно руководио са пет оперативних група (армија) у врло сложеним условима (отступни маневар, одбранбене битке, противофанзива), ослањајући се на јаке моралне снаге народа и војске и ратно искуство из два балканска рата. Оно је правилније схватило и решавало

Скица бр. 7 — Избор оперативског правца за офанзиву у Србији.

основна питања из области ратоводства (однос политике и стратегије, организационо повезивање стратегије и тактике, место и улога битке и њен однос према стратегијској операцији, примена оперативних маневара — пробој и дејство по унутрашњим правцима), а нарочито у вези са противофанзивом.

Међутим, ако смо победили и нанели непријатељу тежак пораз са крупним последицама ширег војно-политичког значаја, не смемо дозволити да се због победе не износе све грешке и недостаци, нарочито када се зна да се тим путем раније ишло: с једне стране, да би се заташкала одговорност руководства због неспремности земље за рат, а с друге стране, из чисто личних мотива. Тиме се неће умањити заслуге српске Врховне команде које је стекла у овим тешким данима.

Криза у којој се нашла српска војска у овој кампањи потиче још од битке на Дрини, у којој је маса српске војске, слабо опремљена и без довољно артиљериске муниције, два месеца стајала под ударима надмоћне аустријске артиљерије. Српска Врховна команда то није смела дозволити, уколико пре што је била упозорена (од стране команданта I армије) на јако нагрисање морала слабо опремљених и недовољно заштићених српских група у условима стабилизације фронта.

Њена одлука за одбрану на ваљевској линији није била у складу са стањем и могућностима српске војске у томе моменту — била је преурaњена, што су и догађаји убрзо потврдили (криза је била појачана), јер би примање битке на ваљевској линији очигледно ишло на руку Поћореку.

Отступно-бочни маршманевар за битку на Колубари успео је више благодарећи грешкама непријатеља, одговарајућим мерама команде III армије и залагању трупних старешина, него утицају српске Врховне команде. Став и држање команданта II армије овде, па и касније, за осуду је. Карактеристично је да Врховна команда није ништа озбиљније предузимала против овога популарног команданта.

Српска Врховна команда, па и команданти армија, ушли су у одбранбenu битку на широком фронту без резерви, тако да је долазило до незгода и у њеној одбранбеној (тактички продори изазивају повлачење армија) и у нападној фази (немогућност утицаја на оперативни развој применом маневра). Иако ово није за подражавање, ваља истаћи брзо сналажење Врховне команде у таквим условима и реагирање на време (са мањим изузецима) на жариштима битке тзв. испомагањем (скидањем потребних снага са мање важних отсека и њиховим пребацивањем на угрожене делове фронта).

У пробоју (посматрајући га овде и као акт од особитог морално-политичког значаја) испољавала се тенденција опрезе која је у почетку била на свом месту, јер је било важно да се добију поуздани почетни успеси. Касније, међутим, та опреза је била претерана — јако је кочила рад када се зна у каквој се ситуацији налазио непријатељ (разбијен).

Раније смо истакли грешке и пропусте за време избијања на Колубару, пребацивања I армије преко ове реке и дејства српских армија у гоњењу. Због њих су аустријски корпуси избегли потпуну катастрофу и извукли се прво на Колубари, а потом до граничних река и преко њих.

Недостајало је чвршћег садејства између суседних јединица, нарочито армија, док је оно било на висини између пешадије и артиљерије (са малим изузецима).

Крупан недостатак је, такође, и слабо развијена обавештајна служба у целини, посебно извиђање (Турци су 1912 године духовито констатовали: „Срби се прво туку па онда извиђају“), а ни вези се није поклањало довољно пажње (у I армији се у току пробоја и гоњења командује у дивизијама преко курира — коњаника). Ни конспиративност по вишим штабовима није била на довољној висини.

Иницијатива за маневар уназад у току битке, као и за противофанзиву (моменат и правац главног удара), несумњиво припада команданту I армије, али се и величина српске Врховне команде показала баш у томе што је без оклевања прихватила ту иницијативну одлуку потчињеног команданта,

који је био ближи догађајима, и спровела је у дело у оквиру целине — она је брзо и правилно реагирала.

И у овој бици економски фактор имао је велики значај. Аустриска војска била је (у односу на српску војску) релативно добро снабдевена, а постojали су и повољни услови за њено стално потхрањивање у материјално-техничком погледу. Српска војска, напротив, ушла је у рат полунаоружана и неопремљена, а и услови за њено материјално-техничко обезбеђење у току рата били су сасвим неповољни. Због тога је војска, већ у току двомесечне битке на Дрини, била исцрпљена и доведена у ситуацију да отступа и припрема нову — решавајућу битку у условима какви се дотле нису могли срести у историји ни једне земље. Јер, у крајњој линији, готово све је зависило управо од артиљериске муниције која се тих дана очекивала из Француске. Муниција је коначно стигла, али се није могла употребити, јер су чауре биле дуже за 2,5 мм, тако да је за прераду муниције требало извесно време, а управо оно је у овоме тренутку било пресудно. Радници војно-техничког завода и железничари дали су овде јединствен допринос победи и доказ високе свести и патриотизма у борби за слободу и независност своје земље. Муниција је одмах демонтирана у Нишу и упућивана на прераду у Крагујевац, одакле је враћана у Ниш, монтирана и упућивана на фронт. (У Нишу су чекале локомотиве са по једним вагоном, па чим би било упаковано око 300 чаура, јуриле би највећом брзином за Крагујевац, да би се отуда истим темпом враћале у Ниш са преправљеним чаурама. Овде су опет чекале 2—3 посебне локомотиве са 1—2 вагона, примале по 1.200—1.500 метака и јуриле ка одређеним искрцим станицама). На тај начин од 29 новембра пристизало је на фронт око 4.000, а од 2 децембра око 11.000 метака дневно. Ситуација је спасена — квалитативно боља српска артиљерија могла је сада доћи до свога пуног изражаја и подржавати борбу своје пешадије, која је дотле била упућена на саму себе.

Србија је била мала и технички заостала земља, без индустрије и материјално-техничких могућности за солидну спремину државе и војске за рат, економски и политички зависна и у најтежим данима упућена на помоћ Савезника. Међутим, Савезници су слабо пружали помоћ, и то са задоцњењем или никако, само онда и онолико када су то и колико њихови „виши интереси“ налагали. Ни годину дана после победе они нису готово ништа урадили, тако да се српски народ поново (1915) нашао у тешкој кризи и доживио катастрофу. Тек после тога српска војска била је прихваћена ван отаџбине, реорганизована и снабдевена (ово је народ после скупо плаћао), и поново уведена у борбу (1916), јер су тада то налагали „виши интереси“ Савезника.

Морално-политички фактор, његов карактер и његово схватање нису могли бити на истој висини код обе зараћене стране, тј. код завојевача — старе монархије и у Србији, која је водила праведан одбранбени рат.

У боју на Варовници Аустријанци су вршили неколико узастопних узалудних ноћних јуриша на к. 333, коју су бранили преморени српски пешаци III позива, залегли у снегу на 20 корака један од другог. Командант аустриског 94 пука, улажући и последње напоре, баца на јуриш и резерву (да би покренуо цео борбени поредак) са узвиком: „Спасите част и глас пука, баците Србе са к. 333“. У истоме боју заробљени аустриски застав-

ник, на питање једног старог српског подофицира (око кога је била окупљена група војника): „Што је Вама ово требало — за шта се ви борите“, стао је „мирно“ и оштро одговорио: „Ми се боримо за славу и част монархије“. Подофицир, пошто је мало размислио, узврати му: „Да, да, тако ти је то, сваки се бори за оно што нема — Ви за славу и част, а ми за слободу коју нам Ви отимљете“.¹⁾ Трећепозивци су одржали к. 333 и сломили јуриш прворазредних јединица аустриске 29 дивизије — само њен 94 пук оставио је на овој коти 53 официра и око 800 мртвих војника, а командант 17 корпуса после тих ноћних јуриша донео је одлуку: „Све је било узалуд, не напрезати се више, морамо отступити“.

Карактеристична је појава да су српски војници, повлачећи се у тешким данима кризе, оштро нападали највише државно руководство, изражавајући, често на врло груб начин своје негодовање у првом реду због немања муниције, а не због недостатка хране и одеће, иако су били слабо храњени и одевени. Разуме се, то нису били само усамљени случајеви на једној и другој страни, већ општа законита појава, последица аустриске и српске стварности.

Погрешно би било оспоравати и висок борбени дух аустриских трупа, али при томе треба имати у виду основе на којима је он био израђен. Несумњиво је да је српска војно-теоретска мисао у разради начина и метода учвршћења моралних снага војске ишла далеко испред аустроугарске, зајимачујући их на правилнијем схватању природе и извора тих снага.

*
* * *

У вези са противофанзивом и одбранбеном битком, у оквиру Колубарске операције, истичу се следећа најважнија, управо основна питања:

1) Докле ићи у дубину, како и где зауставити непријатеља и где и када наметнути решавајућу битку под што повољнијим условима за браниоца?

Теорија указује и искуство потврђује, да то углавном, зависи од стања код непријатеља, дотадањег степена истрошености његових снага и ангажовања резерви, тј. његове могућности уопште; земљишта; потреба за заштитом виталних рејона земље и сопственог стања (војске и осталог) и могућности, узимајући у обзир све утицајне елементе (унутар и споља), не губећи из вида ни претстојеће задатке с обзиром на њихов карактер и дужину трајања рата.

За то су нарочито поучни они историски примери у којима је долазило до дубљих маневара у унутрашњости земље, као што су: 1812 у Русији; Колубара и Марна у Првом светском рату; совјетски отступни маневри и противофанзиве у Другом светском рату (посебно Московска и Стаљинградска противофанзива).

Исто тако поучни су и наши маневри у току Четврте и Пете непријатељске офанзиве, који указују на сву сложеност решења истакнутог питања у специфичним околностима.

¹⁾ Према исказима учесника.

Да би се добио одговор на питање докле ићи у дубину, како успоравати и где зауставити непријатеља, треба још у мирно време, у оквиру планирања рата, вршити свестрано испитивање операција и одговарајућих припрема. Пример Совјетског Савеза — губљење Украјине, Белорусије и Прибалтика већ у првој години рата, довољно указује на озбиљност и сложеност овога питања.

2) На који начин треба изводити одбранбену битку?

Савремена одбранбена битка врло је сложена — састављена из низа бојева, покрета — маневара, и посебних операција (корпусних, армиских) и проткана одбранбено-нападним акцијама. Она се битно разликује од нападне битке у својој припремној (одбранбеној) фази, док је њена решавајућа (нападна) фаза у основи иста, тј. напад, јер се решење може изборити једино одлучним нападним акцијама.

Што се тиче извођења одбранбене фазе и преласка на нападну фазу битке, кроз историју ратова сусрећемо се углавном са следећим случајевима: (1) да се удар наноси пре него што се нападач довољно развио и ангажовао; или (2) пошто је нападач у току напада заустављен, односно одбачен и предњи крај сачуван, односно претходно успостављен ако је био начет; или (3) пошто је нападач у току битке постигао извесне успехе тактичког, па и оперативног значаја.

Како ће се у коме случају поступати, не може се прописати, јер одбранбена битка најмање подноси рецепте, на шта нарочито указује случај Колубарске битке или наше битке у окружењу у Петој офанзиви. Подешавајући рад према околностима, пратећи пажљиво ситуацију и чувајући се да пре времена не расходује резерву, односно да је на време створи ако је ангажовања, командовање се стара да сачува слободу акције, како би у погодном моменту могло нападачу нанети решавајући удар, при чему је основно: подесан правац, одговарајуће груписање и погодан моменат.

3) Где нанети главни удар, у каквом облику и каквим (коликим) снагама?

Полазећи од својих могућности и оперативно-стратешких размера у погледу размаха предвиђене операције (против-офанзиве) и жељених резултата, теорија и искуство упућују да треба захватити основну групацију непријатеља, у којој су сконцентрисани његови оперативни-стратешки напори, јер се (нормално) само поразом овакве групације може очекивати и прелом стратешких размера. Ово собом намеће и одговарајуће снаге браниоца (на одговарајућем месту и у одговарајућем моменту), полазећи начелно од норми предвиђених за офанзивну операцију и имајући стално у виду основни циљ: уништење непријатеља.

Форме маневра при томе могу да буду врло разнолике: у облику удара на више праваца (комадање, цепање фронта) из којих се развијају разноврсне форме маневра; у облику концентричног удара у циљу окружења и уништења окружене групације; у облику пробоја са ексцентричним дејством, и сл.

У овом погледу најбогатији су и врло поучни примери из Другог светског рата на Источном фронту у оквиру познатих совјетских противофанзива (Москва, Тихвин, Ростов, Стаљинград, итд).

Разуме се, све ово не треба узети буквално, јер из праксе (нарочито наше) знамо да одговарајућа групација може бити захваћена не само непосредно него и посредно, тј. на разне начине. При томе су битни: степен осетљивости правца, услови за кидане оперативно-стратешког фронта и даљи развој оперативног маневра у циљу уништења непријатеља, а у тесној вези са претстојећим задацима, квалитетом непријатеља и његовим стањем, земљиштем итд. У таквим условима, наравно, друкчије стоји и са питањем односа снага, резерви и осталог у вези с тим, што најбоље потврђује случај у Колубарској операцији, у којој је бројно слабији нанео пораз бројно јачему у датим условима. При томе, у овоме случају, не видимо облигатно прегруписавање у вези са приливом и увођењем нових (свежих) снага у битку, већ су оне исте снаге (у основи), које су се дотле у великом нeredу повлачиле и одмориле свега 2—3 дана, нанеле противудар на главном правцу. Ово је несумњиво врло редак, ако не и јединствен пример у новој историји регуларног ратовања.

Колубарска противофанзива развила се из противудара са пробојем на једном месту (25 км, према 130 км укупне ширине фронта) и фронталног притиска на осталим отсесцима фронта, са чврстим ослоном на једно његово стабилно крило, и доцнијим развојем операције (у завршној етапи) „по унутрашњим правцима“ — ексцентрично. При томе, удар је нанет у планинском рејону „одоздо навише“ и супротно од оног дела фронта на коме су Аустријанци у томе моменту тражили решење, тј. на најосетљивијем правцу за непријатеља с обзиром на сложено и споро рокирање V армије, развученост његовог фронта, немање резерви и тешке услове за снабдевање.

Посебну пажњу заслужује и избор правца главног удара при пробијању наше војске из окружења и развоју противофанзиве у оквиру непријатељске Пете офанзиве.

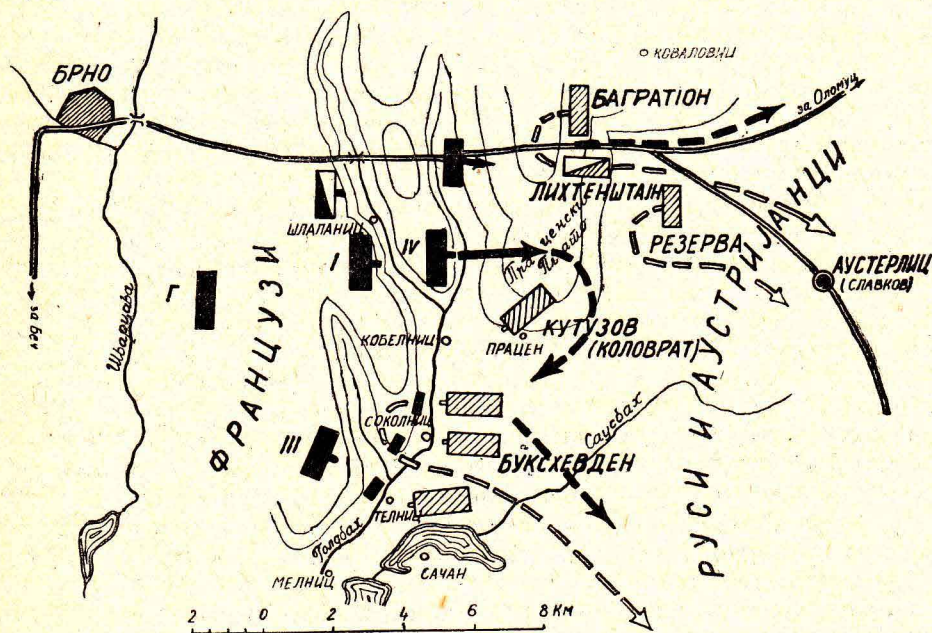
4) Избор момента за прелаз из одбране у напад у одбранбеној бици има одлучујући значај за успех противофанзиве. Удар пре времена може довести до борби под неповољним околностима, када ситуација још није довољно сазрела за противудар. Ако се са ударом задоцни и пропусти погодан момент, онда се губе оне погодности које би дао удар по непријатељу неспремном за одбрану, присиљеном да се брани у нападним порецима или раздвојеним колонама, када је у току извесних померања (рокирања) учинио неку грубу грешку, утрошио резерве и слично, а при томе је и довољно ослабљен. У оба ова случаја постоји опасност од увлачења у дуготрајне борбе, од успоравања темпа и ограничења размаха наступања, са свим негативним последицама, нарочито у случају задоцњења прелаза у напад.

Ни овде не може бити неког одређеног прописа осим: ни прерано, ни прекасно. У сваком случају, правилан избор момента захтева потпуно познавање ситуације, шири хоризонт, јаку вољу, одлучност и смелост командовања, као и потребну опрезност (неки пут може зависити и од сасвим других фактора, на пример од пристизања артиљериске муниције као у Колубарској операцији).

За избор момента противудара карактеристичан је и веома поучан пример из битке код Аустерлица (1805). После капитулације Аустријанаца код Улма, Наполеон је предузео наступање преко Беча у Моравску, где је наишао на уједињене Русе и Аустријанце. Пошто је непријатељ био над-

моћнији, Наполеон је заузео распоред за одбранбену битку са јаком резервом. Савезници су покушали да обухвате десно крило битачног поретка Француза, тако да су при томе развукли и створили слаб центар без резерве. Тиме се нудио у основи правац главног удара, — остало је да се реши и питање момента. Наполеон запита маршала Султа (овај је стајао поред њега на осматрачници): „Колико вам је времена потребно да заузмете онај вис?“ (Радило се о Праценском платоу у центру непријатељског развученог распореда). Када је Султ одговорио: „20 минута“, Врховни командант је донео одлуку: „Причекаћемо још 15 минута“. У одређено време следовало је снажан противудар и потом слом савезничких армија. Ето, правилно одмеравање тих „15 минута“, да би се удар довољно надмоћних снага могао усмерити на право место и у правом моменту, претставља суштину проблема. Са сличним проблемом времена (тих „15 минута“) сусрећемо се у свим противофанзивним акцијама; могли смо их јасно уочити на Колубари и указује на сву важност, улогу и место гоњења у оквиру савремене операције Марни, под Москвом и Стаљинградом, и у нашем пробоју у непријатељској Петој офанзиви, разуме се, увек саобразно конкретним условима.

5) **Гоњење** се већ одавно сматрало као врло важан, управо битни елемент потпуног пораза тученог непријатеља. Колубарска операција јасно ције. Очигледно је да се не ради више о старом гоњењу, већ о једној (за-

Скица бр. 8 — Битка код Аустерлица (2 децембра 1905)

вршној) етапи операције која садржи у себи сложен оперативни маневар у циљу најпотпуније експлоатације успеха у стратеским размерама (уништење преосталих и придоласећих група, спречавање образовања новог

фронта, дубоко продирање и стварање што бољих услова за следећу операцију).

Иако је у гоњењу у оквиру Колубарске операције било недостатака (на које смо већ указали) оно је, ипак, дало велике резултате, само треба имати у виду да сличне грешке и пропусте у извесним околностима могу имати теже последице. Ради поуке из гоњења у савременим условима треба нарочито проучавати примере из Другог светског рата, укључујући и наш Народноослободилачки рат и раније наше ратове. Исто тако, желимо да истакнемо потребу изучавања историских примера борбених дејстава за развијање и уништење непријатеља са наступањем које се развија из активних одбранбених дејстава. Познато је да се таква идеја родила у далекој прошлости и да су такве форме борбе мање или више примењиване у свима периодима историје ратова. Сви примери, којих има доста, могу се подвести под један — општи војнички појам, али су конкретна замисао и начин њеног остварења у сваком примеру били мање или више различити, зависно од конкретних услова, без обзира на често читав низ сличних елемената у разним случајевима (примерима), што увек треба имати у виду.

ЗАКЉУЧАК

Србија је водила праведан — одбранбени рат; водила га активно, ослањајући се на јаке моралне снаге народа, у условима тешке кризе и дубљих отступних маневара, при чему се њено руководство ни у најтежим моментима није одрицало позитивног циља: заштити земљу уништењем непријатеља у погодном моменту. Ту видимо светао пример како се бори и како побеђује народ који воли своју земљу и слободу изнад свега. После низа неуспеха и дубљег повлачења, са опалим моралом и великом оскудицом у свима материјалним потребама, ипак је очувана органска целина стратешког фронта. Предузимањем одговарајућих мера трупе су се брзо прибрале, зауставиле нападача, бациле се на њега свом силином и нанеле му пораз. С друге стране, код завојевача, и после почетних успеха, под првим јачим ударцима нагло је опао морал и отпорна снага, никакве мере нису могле да се његове трупе задрже у зони између Колубаре и Саве. Али, и поред тога српска Врховна команда није могла развити операције преко граница Србије, јер српска војска за то није била способна. Тада су јој претстојали нови задаци за непосредну заштиту земље, за које је имала да се припреми.

Наш НО рат потврдио је, разуме се у далеко сложенијим и тежим условима, са новим облицима и садржајем, огроман значај морално-политичког фактора, при чему су дошле до изражаја у неслућеним размерама ослобођене и правилно усмерене снаге и способности наших народа.

Ова битка и операција у целини служе као поучан пример сложених оперативно-стратешких дејстава (отступнички маршманевар, сложена одбранбена битка на великом фронту, ексцентрична дејства итд), потврђујући основне поставке које смо истакли у уводу и анализи, али уједно указује и на извесне специфичности које заслужују нашу посебну пажњу (криза, њени узроци и савлађивање, јако развучен фронт (130—230 км) за дате снаге, однос снага и њихово груписање, моменат и правац главног удара, пи-

тање оперативних и стратегиских резерви, итд.). Ту се радило о најтежем и најсложенијем виду операција — прелазу из отступања и одбране у офанзивну операцију широких размера, изведена у условима тешке кризе. У таквим условима, и поред истакнутих грешака, српска Врховна команда и више (оперативне) команде добро су се сналазиле и у крајњој линији дале доказа високих квалитета српског ратоводства. По речима Маршала Жофра „Деликатни маневри на Церу и Колубари, вођени са сигурним просуђивањем, са слободом духа и снагом који испољавају мајсторство српског командовања — заслужују да заузму сјајно место у нашим стратегиским студијама“ (Из предговора у књизи „Српске победе у 1914 години.) Зато је ова противофанзива српске војске била предмет изучавања на многим катедрама ратне вештине у Европи и ван ње, па и у СССР-у. Наш НО рат сав је противофанзивним дејствима оперативног и стратегиског карактера у изузетно тешким, специфичним условима. Наши и совјетски примери убедљиво указују колико је противофанзива моћно средство у рукама браниоца за уништење нападача, ако се правилно припреми и изведе, но у исто време опомињу на сву сложеност и деликатност оваквих операција.

Противофанзиву треба изучавати у свим њеним облицима, ослањајући се на своја и туђа искуства и водећи рачуна о стварности и могућностима у оквиру претпостављених (могућих) ситуација.

Конечно, највећа поука коју можемо извући из дотадањег ратовања мале Србије, економски неразвијене и у томе судбоносном моменту упућене искључиво на помоћ Савезника, јесте: уздати се у првом реду у сопствене снаге.
